

Олена Курганова,

старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп. 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: kurganova@nbuv.gov.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>

МАРКЕРИ СТИЛЮ БАРОКО В ГРАФІЦІ УКРАЇНСЬКОЇ БОГОСЛУЖБОВОЇ КНИГИ XVII–XVIII СТ.

Метою статті є розгляд особливостей впливу стилю бароко на графіку української богослужбової книги. Методологічну основу дослідження становить структурно-семіотичний та компаративний аналіз засобів художнього оформлення української богослужбової книги у їх кореляції зі змістом текстової частини. Наукова новизна полягає в розширенні уявлень про функції елементів художнього оформлення української богослужбової книги. Обґрунтовано обумовленість основних прийомів ілюстрування різних функціонально-тематичних видів богослужбової книги впливом барокової естетики. Висновки. Розгляд української богослужбової книги XVII–XVIII ст. як цілісної художньої системи, яка в свою чергу функціонує в системі книжкової культури доби Бароко, дає змогу виділити характерний для бароко прийом метафоричної візуалізації образу книги. Порівнюючи форти, фронтиспісні гравюри й ілюстрації до львівських, київських, чернігівських та почаївських перевидань тієї самої богослужбової книги, можна простежити процес народження і розвитку метафор, означником яких є певний тематично-функціональний тип богослужбової книги. Основними варіантами реалізації цього прийому є виділення засобами книжкової графіки образу автора та узагальненого образу змісту видання. Метафорична візуалізація видавця та мецената видання, реалізована у відповідному емблематичному зображенні, є прийомом, характерним для більшості українських стародруків доби Бароко. Усі художні прийоми трансформації традиційних елементів оформлення богослужбового видання у «візуальні метафори» книги є широко застосовуваними і в текстах присвят і передмов до українських стародруків для творення вербальних метафор книги.

Ключові слова: бароко, богослужбова книга, художнє оформлення стародруків, українське книгодрукування, візуальна метафора.

Актуальність теми дослідження. Пам'ятки української книжкової культури XVII–XVIII ст. вирізняються багатством і різноманітністю засобів художнього оформлення, в якому поєднано естетичні ознаки різних мистецьких течій: ренесансу, бароко та маньєризму. Оскільки розвиток українського книгодрукування збігся у часі з розквітом бароко в усіх сферах культурного життя, доцільно припустити домінантність впливу саме цієї стильової течії на книжкову графіку XVII–XVIII ст. Але така гіпотеза може бути доведена лише на матеріалі великого масиву стародрукованих джерел і за умови чіткого визначення тих ознак, які маркують стильові ознаки бароко в книжковій гравюрі.

Презентативним об'єктом для вивчення впливу стилю бароко на українську книжкову графіку є богослужбові стародруки. Книги для церковного вжитку (Службеники, Октоїхи, Часослови, Тріоди, Анфологіони, Акафісти, Канони та Молитвослови), що систематично перевидавалися в українських друкарнях протягом XVII–XVIII ст., якісно вирізнялися за рівнем художнього оформлення [2, с. 322]. Структурно-семіотичний та компаративний аналіз засобів художнього оформлення численних перевидавань богослужбової книги як цілісного мистецького об'єкта дає змогу зробити достовірні висновки про стильову належність цих засобів.

Аналіз досліджень і публікацій. Ознаки стилю бароко в українській книжковій графіці XVII–XVIII ст. традиційно розглядаються в мистецтвознавчому аспекті. Одним із перших на барокові риси української гравюри звернув увагу М. Макаренко в студії «Орнаментация української книжки» (1926). Описуючи титульний аркуш київського Октоїха 1699 р. (друкарня Києво-Печерської лаври) роботи Інокентія Щирського, вплив барокових форм дослідник зауважив у абстрактних площинах із завитками, листям і «соковитими гірляндами садовини» [5, с. 14]. Помітивши вплив стилю бароко на окремі зразки книжкового орнаменту, М. Макаренко, однак, не звернув уваги на барокові риси сюжетних ілюстрацій, якими рясніють сторінки українських стародруків.

У праці Я. Запаска «Мистецтво книги на Україні 16–18 ст.» (1971) національною рисою барокової рослинної орнаментики виділено використання своєрідного барокового листка-гілки, поєданого з квітами та виноградними гронами. Риси стилю бароко Я. Запаско підкреслює в заставках до Канонів 1697 р., Часослова 1713 р. та Місяцеслова 1718 р. друкарні Києво-Печерської лаври [1, с. 170]. Виразний вплив барокової естетики Я. Запаско зауважив і в оформленні титульних аркушів українських видань другої половини XVII ст. Витончені ренесансні арки, за спостереженням дослідника, перестали задовольняти смаки тогочасних видавців. Тому їм на

зміну прийшли властиві бароко складні динамічні композиції, декоративна пишність, різючі ефекти, алегоричні та символічні зображення [1, с. 157]. Як приклад барокових титульних аркушів Я. Запаско наводить архітектурну композицію у вигляді портика з Полууставу 1691 р.; барокову архітектурну рамку Євангелія 1697 р. з крученими колонами, обвитими виноградною лозою; архітектурні мотиви, поєднані з численними сюжетними зображеннями в барокових картушах і медальйонах на титульних аркушах Євангелія 1697 р. та Місяцеслова 1718 р. друкарні Києво-Печерської лаври [1, с.158].

Українська барокова гравюра як видатне явище мистецтва детально розглянута у численних роботах Д. Степовика. Найбільш раннім виявом стилю бароко дослідник називає фронтиспіс до острозького видання «Книги о постнічестві» Василя Великого 1594 р., переобтяжений пишним, ускладненим декором. Основним маркером стилю бароко в книжковій ілюстрації Д. Степовик вважає використання широкого кола мистецьких тропів: метафор, алегорій, символів, порівнянь, протиставлень [20, с. 294]. Дослідник підкреслює прагнення митця до повного вираження ідеї твору за допомогою узагальнень і багатократних повторів того самого поняття різними засобами та образами [20, с. 294]. Наприклад, подвижництво святого може передаватись як через зображення його самого у процесі виконуваної роботи, так і за допомогою різноманітних алегоричних образів, емблем [20, с. 294]. Розкриттю ідеї твору слугувала, за спостереженням Д. Степовика, і така риса барокової графіки як наявність певного супровідного тексту – напису, монограми, віршованого чи прозового твору [20, с. 299]. Тобто основні ознаки, на які орієнтуються мистецтвознавці, маркуючи той чи інший твір книжкової графіки як бароковий, такі: пишний декоративний орнамент, динамічність, складні композиції із використанням різноманітних мистецьких тропів, поєднання графіки і написів у розкритті ідеї твору. З позицій історико-книгознавчого підходу, який розглядає книгу як складне художнє ціле, що функціонує в системі книжкової культури своєї доби, зазначені маркери стилю бароко можуть бути доповнені та конкретизовані.

Метою статті є розгляд особливостей впливу стилю бароко на графіку української богослужбової книги.

Виклад основного матеріалу. Наші спостереження щодо принципів художнього оформлення української богослужбової книги дають змогу розширити уявлення про функції книжкової ілюстрації у виданнях доби Бароко. Українські богослужбові видання XVII–XVIII ст., як відомо, вирізнялися великою кількістю ілюстрацій та орнаментальних прикрас. При

порівнянні художнього оформлення різних тематично-функціональних видів богослужбових видань помітне використання повторюваних засобів візуальної презентації книги. Для Часослова, Службника, та Октоїха були характерними форти із зображенням тих святих, які вважалися авторами тексту: євангелістів, апостолів, святих Отців Церкви. Композиції гравірованих титульних аркушів видань Тріодей часто містили медальйони зі сценами з життя Ісуса Христа, які оспівувалися в богослужіннях тріодного циклу. Текстову частину збірок акафістів та Анфологіонів декорували ілюстрації з ликами та житійними сценами тих святих, до яких були звернуті молитви відповідних акафістів та служб. Крім того, в композиції гравірованих титульних аркушів та у фронтиспісних зображеннях вводилися ті сюжети, які маркували належність книги до певної друкарні. Зокрема, форти різних богослужбових видань Києво-Печерської лаври прикрашали постаті св. Антонія і Феодосія біля зображення храму або ікони з сюжетом Успіння. На звороті титульних аркушів богослужбових книг друкарні Львівського братства традиційно зображали герб братства та/або храмову ікону Успенської церкви. Чудотворні ікони Чернігівської та Почаївської Богородиці маркували видання чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні та друкарні Почаївського Успенського монастиря відповідно. Часто застосовуваний елемент художнього оформлення українських богослужбових видань – зображення родового герба особи, якій було присвячено видання.

З огляду на те, що протягом XVII–XVIII ст. українські богослужбові книги періодично перевидавалися, зберігаючи вищезазначені принципи художнього оформлення, можемо визначити основні прийоми візуальної метафоризації богослужбової книги, вироблені протягом цього періоду. В основі метафоричного представлення книги стоїть виокремлення узагальненого образу 1) автора; 2) змісту; 3) видавця; 4) адресата видання.

Приєм візуалізації образу автора видання – чи не найпродуктивніший в художньому оформленні богослужбової книги. Розглянемо механізми творення цього прийому на прикладі зображень Іоанна Дамаскіна, що прикрашали більшість українських видань Октоїха XVII–XVIII ст.

На фортах київських, львівських та почаївських видань Октоїха Іоанн Дамаскін зображений поряд із постатями інших Отців Церкви, яким приписувалось авторство церковних піснеспівів. У перевиданнях Октоїхів XVII ст. друкарні Львівського братства використовувалася форта з архітектурною рамкою, оздобленою медальйонами з ликами церковних поетів. У київському Октоїху 1699 р. медальйони з постатями св. Іоанна Дамаскіна,

св. Йосифа Піснетворця, св. Феофана та св. Митрофана розміщено в нижній частині композиції титульного аркуша [8, нн арк. 1].

Для текстової частини різних видань Октоїха традиційним елементом декору стали фронтиспісні гравюри, на яких Іоанн Дамаскін поставав як автор церковних піснеспівів. У львівських виданнях XVII ст. та почаївських виданнях XVIII ст. сторінкова гравюра із зображенням Іоанна Дамаскіна супроводжувалася дескриптивними віршами, в яких підкреслювався поетичний дар святиителя та його ревність у прославлянні Богородиці. Зокрема, у текстовій частині Октоїха 1630 р. друкарні Львівського братства спостерігаємо чотириразове повторення фронтиспісної композиції із зображенням Іоанна Дамаскіна у супроводі чотирьох різних віршів [10]. Ще виразніше образ Іоанна Дамаскіна як автора Богородичних гімнів реалізовано у фронтиспісній гравюрі до перевидань київського Октоїха 1739, 1768 та 1797 р. На ній Іоанн Дамаскін звертається до зображеної на хмарі Богородиці, яка молиться до Бога [9, нн арк. 9 зв.]. Новаторство цієї композиції полягає в тому, що текст супровідного вірша надруковано не під гравюрою, а викарбовано на сувої, який святий тримає в руках. Таким чином гравюра не лише зображає, а й вербалізує молитовне звернення Іоанна Дамаскіна до Богородиці.

Повторюване протягом XVII–XVIII ст. зображення Іоанна Дамаскіна у композиціях титульних аркушів та фронтиспісних гравюр до перевидань Октоїха сприяло становленню стійкої асоціації між образом цього святого та самим Октоїхом. Отже, повторюваний образ Іоанна Дамаскіна в системі художнього оформлення українських Октоїхів можна трактувати як узагальнену метафору книги як результату богонатхненної творчості церковного поета. Подібний прийом метафоричного ототожнення книги з образом її автора широко застосовується і в текстах передмов до богослужбових видань. Наприклад, у метафоричній презентації богослужбової книги як творіння певного церковного авторитета автори передмов використовують образ книги як витвору солодкопісневих [11, нн арк. 2], «смаковдячних» вуст Іоанна Дамаскіна (про Октоїх) [12, нн арк. 3] чи медоточивих вуст Отців Церкви (про Тріодь) [22, нн арк. 2] або коштовного дару, який Отці церкви отримали з джерел Едемського саду [6, нн арк. 4], чи квітів, що виростили на землі Святих Отців від даного Богом дощу (про Анфологійон) [7, нн арк. 2]. Наявність вербалізованих метафоричних уподібнень, в яких богослужбова книга пов'язується з образом її автора, додатково підтверджує тезу про можливість метафоричного трактування зображень автора чи групи авторів на титульних аркушах та фронтисписах українських богослужбових видань XVII–XVIII ст.

Іншим поширеним джерелом метафоричних уподібнень, яке живить сюжетами художнє оформлення українських богослужбових стародруків, є узагальнений образ змісту видання. Яскравим прикладом для розгляду механізму творення такого образу є символіко-алегоричні зображення Євхаристії, що були традиційними компонентами художнього оформлення видань Службників XVII–XVIII ст.

Таїнство Євхаристії, уподібнене до образу Святих Дарів, широко застосовувалось як метафора книги в передмовах до львівських Службників XVII ст. [3, с. 30]. У художньому оформленні багатьох Службників графічне уподібнення цієї книги до таїнства Євхаристії візуалізувалось у сюжеті Тайної Вечері та образі Чаші зі Святими дарами. Ці два зображення стали характерними атрибутами гравірованих композицій на титульних аркушах київських та львівських видань Службників XVII ст.

Наприкінці XVII ст. арсенал художнього оформлення українських Службників поповнився складнішими символіко-алегоричними зображеннями, що передають зміст таїнства Євхаристії. Зокрема, таку композицію містить виконана для оформлення титульного аркуша львівського Службника 1691 р. гравюра Никодима Зубрицького. Вгорі цієї гравюри зображено Ісуса Христа в терновому вінку на фоні хреста, обвитого виногородною лозою. Спаситель тримає гроно винограду над чашею, яку до нього підносить зображений нижче апостол Яків [17, нн арк. 1].

Тема євхаристійної жертви Христа реалізувалась у фронтиспісних гравюрах із різноманітними варіантами зображення Христа в чаші та Розп'яття. Зокрема, у виданні києво-печерського Службника 1692 р. ілюстрація до тексту Євхаристійної молитви зображає Ісуса Христа, що стоїть у чаші. На задньому плані гравюри, по обидва боки від чаші, вміщено колоски пшениці, обгорнуті терновим вінком, і хрест, обвитий виногородною лозою [13, нн. арк. 70 зв.]. Сюжет цієї гравюри повторено у фронтиспісі до Літургії Передосвячених дарів із чернігівського Службника 1697 р. [19, арк. 108 зв.]. Розвиток теми Євхаристії як узагальненого метафоричного образу богослужбової книги спостерігаємо у композиції, вміщеній на звороті титульного аркуша Службника 1735 р. У ній – зображення Христа в терновому вінку з п'ятьма ранами на тілі, з яких витікають струмені крові [14, нн арк. 1 зв.]. На звороті титульного аркуша Службника 1737 р. розміщена фронтиспісна гравюра із зображенням Розп'яття та ангелом, що збирає в чашу кров із рани біля ребра Спасителя [15, нн арк. 1 зв.]. У виданнях 1775 та 1795 р. гравюра на звороті титульного аркуша містить зображення двох ангелів, що збирають кров з ран Ісуса [16, нн арк. 1 зв.].

Розглянуті приклади зображень Іоанна Дамаскіна у виданнях Октоїха та символіко-алегоричного сюжету Євхаристії у виданнях Службеника демонструють універсальні механізми творення візуальної метафори богослужбової книги. Оскільки в ролі означника до цих метафор виступають постать автора чи ключові елементи змісту книги, варіанти їх реалізації залежні від функціонально-тематичного різновиду богослужбової книги. Більш універсальні прийоми метафоричного представлення образу книги демонструють ті зображення, що візуалізують образ видавця та мецената видання.

Типовим елементом художнього оформлення українських стародруків, у тому числі й богослужбових видань, був певний графічний образ, що ідентифікував видавця книги. У композиції титульного аркуша такий образ часто локалізувався в нижній частині гравірованої рамки, творячи візуальне доповнення до тексту вихідних даних книги. На фортах богослужбових видань Києво-Печерської лаври в якості графічного образу видавця часто зображувався сюжет Успіння, будівля монастиря та/або постаті його засновників – преподобних Антонія та Феодосія Печерських. Зображення храмової ікони святої обителі, при якій діяла друкарня, виступало у ролі фронтиспінної гравюри на звороті титульних аркушів або перед початком текстової частини у київських, львівських, чернігівських та почаївських виданнях. Не пов'язані зі змістом текстової частини іконічні зображення з сюжетом Успіння (у виданнях друкарні Києво-Печерської лаври та Львівського братства), Чернігівської Богородиці (у виданнях друкарні чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря) та Почаївської Богородиці (у виданнях друкарні Почаївського Успенського монастиря) можуть трактуватися і як емблема відповідного видавничого підприємства, і як метафоричне узагальнення книги як продукту діяльності цього видавничого підприємства. Подібний прийом метафоричної презентації книги спостерігаємо і в текстах передмов до богослужбових стародруків. Наприклад, львівська Тріодь пісна 1648 р. ототожнювалася з хлібом, випеченим зі збіжжя, що зберігається в друкарні-житниці [21, с. 2], а чернігівська Тріодь цвітна 1685 р. – з квіткою, вирощеної в друкарні-саду [23, нн арк. 2].

Виходить за межі змісту видання і метафоричне уподібнення книги вдячному подарунку певному адресатові, гідному пошани за його високі моральні якості та сприяння роботі друкарні. У художньому оформленні стародрукованого видання акт вшанування мецената візуалізується у гербових зображеннях, що становлять єдине художнє ціле з текстами присвят. Герби покровителя або мецената видання прикрашали більшість українських стародруків XVII ст. Художній потенціал таких зображень до метафоричного представлення богослужбової книги як вдячного подарунку

певній особі вербалізується у численних текстах присвят в українських стародруках [4]. У виданні почаївського Службника 1734 р. текст присвяти навіть висловлює сміливе твердження, що адресація славетному роду Рудницьких підвищує вагу сакрального тексту, надрукованого в книзі: *«Сім убо драгім Господнім словесем, в книзі сей начертаним, ціну усоєдінєм от сокровища драгих, благородних імен от дому Любієницьких Рудницьких. Сія бо імена, яко различніє каменіє обогатиша Книгу сію Службник»* [18, нн арк. 3].

Висновки. Розгляд української богослужбової книги XVII–XVIII ст. як цілісної художньої системи, що, у свою чергу, функціонує в системі книжкової культури доби Бароко, дає змогу виділити характерний для бароко прийом метафоричної візуалізації образу книги. Порівнюючи форти, фронтиспісні гравюри й ілюстрації до львівських, київських, чернігівських та почаївських перевидань тієї самої богослужбової книги, можна простежити процес народження і розвитку метафор, означником яких є певний тематично-функціональний тип богослужбової книги. Основними варіантами реалізації цього прийому є виділення засобами книжкової графіки образу автора та узагальненого образу змісту видання. Метафорична візуалізація видавця та мецената видання, реалізована у відповідному емблематичному зображенні, є прийомом, характерним для більшості українських стародруків доби Бароко. Усі художні прийоми, що застосовуються для трансформації традиційних елементів художнього оформлення богослужбового видання у «візуальні метафори» книги, є широко застосовуваними і в текстах присвят і передмов до українських стародруків для творення вербальних метафор книги.

Список бібліографічних посилань

1. Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. 307 с.
2. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 520 с.
3. Курганова О. Метафоричне представлення книги в українських богослужбових виданнях XVII – початку XVIII ст. *Українська писемність та мова в манускриптах і друкарстві* : статті 10-ї і 11-ї наук.-практ. конф. Київ, 2021. С. 28–35.
4. Курганова О. Метафоричний образ богослужбової книги в українській книжковій культурі доби Бароко. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2019. Вип. 23. С. 103–116.

5. Макаренко М. Орнаментация української книжки XVI – XVII ст. Київ, 1926. 69 [1] с.
6. Мінея святкова і загальна. Львів : Друкарня Львівського братства, 1638. 2°. [8], 637 арк.
7. Мінея святкова і загальна. Новгород-Сіверський : Друкарня Лазаря Барановича, 1678. 2°. [7], 703, 68 арк.
8. Октоїх. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1699. 2°. [3], 367, [3] арк.
9. Октоїх. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1739. 2°. [9], 412 арк.
10. Октоїх. Львів : Друкарня Львівського братства, 1630. 2°. [5], 272 (або [5], 352 арк.)
11. Октоїх. Львів : Друкарня Львівського братства, 1639. 2°. [5], 353 арк.
12. Октоїх. Львів : Друкарня М. Сльозки, 1640. 4°. [4], 298 арк.
13. Службеник. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1692. 12°. [12], 120 арк.
14. Службеник. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1735. 2°. [2], 6, 282 або [2], 6, 282, [5] арк.
15. Службеник. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1737. 4°. [2], 10, 302 арк.
16. Службеник. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1775. 2°. [2], 6, 226, 23 арк.
17. Службеник. Львів : Друкарня Львівського братства, 1691. 2°. [4], 227, [1], 43, [1] арк.
18. Службеник. Почаїв : Друкарня Успенського монастиря, 1734. 2°. [8], 190, 92, [6] с.
19. Службеник. Чернігів : Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1697. 8°. [2], 137, [35] арк.
20. Степовик Д. В. Слово й ілюстрація. Основні риси барокко в українській гравюрі. *Українське літературне барокко : зб. наук. пр.* Київ : Наук. думка, 1987. С. 288–300.
21. Тріодь пісна. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1648. 2°. [12], 880 с.
22. Тріодь пісна. Львів : Друкарня М. Сльозки, 1664. 2°. [6], 453 арк.
23. Тріодь цвітна. Чернігів : Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1685. 2°. [7], 434 арк.

References

1. Zapasko, Ya. P. (1971). *Mystetstvo knyhy na Ukraini v XVI–XVIII st.* [The art of a book in Ukraine in the 17th – 18th cc.]. Lviv [in Ukrainian].
2. Isaievych, Ya. (2002). *Ukrainske knyhovydannia: vytoky, rozvytok, problemy* [Ukrainian book printing: origins, development, problems]. Lviv [in Ukrainian].
3. Kurhanova, O. (2021). *Metaforychne predstavlennia knyhy v ukrainskykh bohoslužbovykh vydanniakh XVII – pochatku XVIII st.* [Metaphorical presentation of a book in Ukrainian church books from 17th – the beginning of 18th c.]. *Proceedings of The Ukrainian writing and language in manuscripts and printing: 10-a i 11-a naukovo-praktychni konferentsiyi – 10 th and 11th Scientific and Practical Conferences.* (pp. 28–35). Kyiv [in Ukrainian].
4. Kurhanova, O. (2019). *Metaforychnyi obraz bohoslužbovoi knyhy v ukrainskii knyzhkovii kulturi doby Baroko* [Metaphorical image of the liturgical and prayer books in Ukrainian baroque book culture]. *Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy – Manuscript and Book Heritage of Ukraine, 23,* 103–116 [in Ukrainian].
5. Makarenko, M. (1926). *Ornamentatsiia ukrainskoi knyzhky XVI–XVII st.* [Ornamentation of Ukrainian book of 16th-17th cc.]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Mineia sviatkova i zahalna [Festival and General Menaion]. (1638). Lviv [in Church Slavonic].
7. Mineia sviatkova i zahalna. [Festival and General Menaion]. (1678). Novhorod-Siversk [in Church Slavonic].
8. *Oktoikh.* [Octoechos]. (1699). Kyiv [in Church Slavonic].
9. *Oktoikh.* [Octoechos]. (1739). Kyiv [in Church Slavonic].
10. *Oktoikh.* [Octoechos]. (1630). Lviv [in Church Slavonic].
11. *Oktoikh.* [Octoechos]. (1639). Lviv [in Church Slavonic].
12. *Oktoikh.* [Octoechos]. (1640). Lviv [in Church Slavonic].
13. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1692). Kyiv [in Church Slavonic].
14. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1735). Kyiv [in Church Slavonic].
15. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1737). Kyiv [in Church Slavonic].
16. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1775). Kyiv [in Church Slavonic].
17. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1691). Kyiv [in Church Slavonic].
18. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1734). Pochaiv [in Church Slavonic].
19. *Sluzhebnyk.* [Liturgy book]. (1697). Chernihiv [in Church Slavonic].
20. Stepovyk, D. V. (1987). *Slovo y iliustratsiia. Osnovni rysy barokko v ukrainskii hraviuri* [The word and illustration. Main features of baroque in Ukrainian engravings]. *Ukrainske literaturne barokko – Ukrainian Literature Baroque,* 288–300. Kyiv [in Ukrainian].

21. *Triod pisna* [Triodion]. (1648). Kyiv [in Church Slavonic].
  22. *Triod pisna* [Triodion]. (1664). Lviv [in Church Slavonic].
  23. *Triod tsvitna* [Pentecostarion]. (1685). Chernihiv [in Church Slavonic].
- Стаття надійшла до редакції 30.03.2023.

Olena Kurhanova,

PhD (Philology), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: kurganova@nbuv.gov.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>

The Features of Baroque Style in Graphics of Ukrainian Church Books from the 17th – 18th cc.

The purpose of the article is to discuss the peculiarities of the influence of baroque style on the graphics of Ukrainian church books. *The methodological basis of the article* was structural semiotics and a comparative analysis of the art decoration of Ukrainian church books in its correlation with the content of the text part of the book. *The scientific novelty* lies in the expansion of previously held beliefs regarding the functions of the decorative elements of Ukrainian church book. It has been established that the influence of baroque aesthetics was an influential factor in the development of the primary principles of illustration used in a variety of functional and thematic types of church books. *Conclusions.* The revision of Ukrainian church books from the 17th to 18th centuries as a comprehensive art system that functions within the book culture system of the Baroque era enables us to identify common baroque aids to metaphorical visualization of the book image.

By comparing the engraved title pages, frontispieces, and illustrations of the Lviv, Kyiv, Chernihiv, and Pochoiv republics of the same church book, we can observe the appearance and evolution of metaphors associated with the particular thematic and functional type of a church book. Employing book graphics to emphasize the image of the author and to generalize the image of the book's content, are the most common methods for implementing this artistic device. The metaphorical visualization of an editor and addressee of the edition, realized in a particular emblematic image, is an artistic device, common for the majority of Ukrainian early printed editions of the Baroque epoch. All artistic techniques used to transform the traditional elements of art decoration of church editions into visual metaphors of a book are frequently used in Ukrainian old printed editions' forewords and dedications to create verbal metaphors of a book.

Keywords: baroque, church book, early printed book art decoration, Ukrainian book printing, visual metaphor